

ŠTUKO DEKORACIJE STUBIŠTA SJEVERNOG KRILA ZGRADE FAKULTETA ORGANIZACIJE I INFORMATIKE U VARAŽDINU

Zidove i svodove stubišta što povezuje katove sjevernog krila zgrade Fakulteta organizacije i informatike u Varaždinu krasi veoma kvalitetne štukature iz prve četvrtine 18. stoljeća.¹ Zgradu današnjeg Fakulteta izgradio je u vremenu od 1679. do 1691. godine štajerski graditelj Jakob Schmerlaib po narudžbi varaždinskih isusovaca kojima je služila kao kolegij.² U do sada poznatim arhivskim dokumentima nije spomenuto i ime štukatera koji je ukrasio svod i zidove stubišta, a vjerojatno i drugih prostorija koje su nažalost stradale u požarima.³ Pretpostavljalo se da je to mogao biti neki umjetnik iz Štajerske koji je u Varaždin došao zajedno sa Schmerlaibom.⁴

Ukras stubišta sjevernog krila nekadašnjeg isusovačkog kolegija, koji je kao i isusovačka crkva, gimnazija i sjemenište podignut potporom hrvatskog plemstva naklonjenog protureformaciji, a ponajviše grofa Sigismunda Trautmansdorfa⁵, Gašpara Draškovića i barunice Ane Marije Thonhausen, sastoji se od niza medaljona s plitko gliptiranim prizorima iz Starog zavjeta⁶ koje uokviruje bogata vegetabilna ornamentacija s mnoštvom isprepletenih vitica s lišćem vinove loze, cvjetova ruža, suncokreta i školjaka.

Nad ulazom na stubište nalazi se reljefni grb barunice Ane Marije Thonhausen koja je isusovcima darovala pedeset tisuća rajnskih forinti za izgradnju kolegija.⁷ Medaljon na lijevoj strani prvog uspona stubišta prikazuje Mojsija koji napasa svoje stado na brdu Horeb i kojem se prikazuje Bog u liku gorućeg grma koji plamti, ali ne izgara. Mojsije iz poštovanja skida s nogu obuću jer stoji na posvećenom tlu. Kao i svi ostali prizori u medaljonima na stubištu i ovaj ima nekoliko simboličkih značenja.⁸ Gorući grm je prefiguracija Krista koji za dobrobit čovječanstva pati u zemaljskom životu kao čovjek, ali u svojoj božanskoj prirodi ostaje neozlijeđen. To je i prefiguracija Bogorodice koja je rodivši Isusa ipak ostala nepovrijeđenom djevicom. Gorući grm je i simbolički prikaz Crkve koja tijekom svoje povijesti izlazi nepovrijeđena iz nekadašnjeg progona.

Njemu nasuprot je prikaz Bogorodice s jednorogom, malom životinjom veličine kozlića kojem je na čelu dugačak oštar rog i koji se nije dao uloviti nego li lukavstvom kada bi osjećajući čistoću djevice došao k njoj, položio glavu u njeno krilo i zaspao. Ovaj prizor je alegorija navještenja Mariji i utjelovljenja Kristovog kojeg rađa Djevica. To je simbol bezgrješnog začeća i samog Krista koji je "najčistiji od čistih".

Na odmorištu između dva uspona je na desnoj strani prikaz hrama u kojem na žrtveniku gori vatra. To je ponovo simbol djevičanskog materinstva. Na zidu nasuprot u prikazu ptice Feniks koja pliva rijekom na čijim oblama raste trska simbolizirano je mnoštvo vjernika koji prihvaćaju učenje crkve koja je izvor žive vode. Tu je mjesto odakle dolazi spasenje, jer je i Mojsije, koji je prasluka Krista, nađen u košarici od rogoza na obali rijeke.

Na svodu odmorišta prikazan je Feniks koji leti k suncu. On simbolizira trajanje i vječnost ljudske duše koja je postojana. Feniks je simbol Krista koji se rodio bez svjedoka i simbol je Kristovog uskrsnuća.

Prizor na lijevom zidu drugog uspona stubišta prikazuje Noinu lađu koja plovi morem nakon sveopćeg potopa. Nad njom je golubica koja u kljunu drži grančicu, znak o blizini kopna. To je simbolički prikaz Kristove crkve, Petrove lađe, koja je sredstvo ljudskog spasa. Lađa simbolizira Crkvu, Noa Krista, a golubica Duha svetog. To je ujedno i prefiguracija krštenja Isusovog. Na drugoj je strani u prikazu ogledala okrenutog k suncu, koje stoji na žrtveniku, simboliziran Bog koji u Marijinom djevičanstvu i njenom sinu Isusu zrcali svoju vlastitu sliku. Zrcalo je simbol Marije koja je ogledalo pravde.

Plohe zidova i svodova ispunjava bogati preplet vegetabilnih ornamenata koji uokviruju opisane medaljone. Sastoje se od niza izvijenih stabljika s lišćem i cvjetovima, vitica vinove loze, cvjetova ruže i suncokreta i školjaka.

Prizori u medaljonima i vegetabilni ornamenta izrađeni su u relativno plitkom reljefu. Ljudski i životinjski likovi, predmeti i vegetabilni oblici izvedeni su veoma kvalitetno, čistih i jasnih linija, fino modeliranih ploha. Podloga svih likova u medaljonima je modro obojena, a vegetabilnih prepleta ružičasta. Svi reljefi su bijeli.

Budući da se u ugovoru koji su o gradnji isusovačkog kolegija sklopili rektor Leonard Sabater i građevinski poduzetnik Jakob Schmerlaib iz Leibniza navodi da prostorije u prvom katu zgrade moraju biti ukrašene štukom, ali se ne spominje i ime štukatera koji će ih izraditi, bilo je logično smatrati da je ukrase izveo neki od talijanskih umjetnika koji je zajedno sa Schmerlaibom došao iz Štajerske. To je sigurno bio dobar i cijenjen majstor, jer je Schmerlaib u to vrijeme bio vodeći štajerski graditelj koji je izgradio brojne crkvene i javne zgrade u Štajerskoj, a na našem teritoriju crkvu i župni dvor u Ljutomeru.

Smjerom tih razmišljanja i mogućih usporedbi prišlo se istraživanju štuko dekoracije jednim dijelom u Štajerskoj i Grazu, posebno pazeći na objekte koje je gradio Schmerlaib, a drugim dijelom u crkvenim i javnim zgradama u Varaždinu i njegovoj okolici te u Sloveniji. Metodom proučavanja i poredbene analize formalnih odlika brojnih štuko dekoracija utvrđeno je da ukrasi na stubištu nekadašnjeg isusovačkog kolegija u Varaždinu svojim oblicima veoma nalikuju, ili su isti s radovima dvojice štajerskih štukatera čiji su atribuirani radovi sačuvani. To su gradački štukater Peter Zaar i mariborski štukater Anton Joseph Quadrio.

Pogledom mnogih spomenika u Štajerskoj, u kojima se nalaze kvalitetne štuko dekoracije iz druge polovice 17. i prve polovice 18. stoljeće, izrađene pretežno u visokom reljefu s figuralnim i vegetabilnim ukrasima, nije ni u jednom primjeru, osim sličnosti vegetabilnih ukrasa na prozorima svetišta crkve u Maria Zelli, te vegetabilnih dekoracija na svodu predvorja palače Atems u Grazu, bilo odgovarajućeg materijala

za uspoređivanje. Čitanjem dviju doktorskih dizertacija o štukaturama u Grazu i u Štajerskoj iz pera austrijskih autora¹⁰ dobiveno je nekoliko indicija o daljnjim mogućim uzorima, posebno s radovima u crkvi svete Marije u Rušama pokraj Maribora. Usporedbama i stilskom analizom formalnih elemenata štukatura u ruškoj crkvi s onima na stubištu isusovačkog kolegija u Varaždinu utvrđeno je da se s dosta sigurnosti može reći da se radi o istom majstoru.

Crkva u Rušama¹¹, gotička barokizirana građevina, gotovo je u potpunosti u unutrašnjosti prekrivena štukom. Gornje dijelove bočnih zidova i svodove svetišta, glavnog broda i pokrajnjih kapela pokrivaju kvalitetne štukature koje uokviruju freske koje je nešto kasnije u vremenu od 1728. do 1735. godine naslikao J.K. Vogel. Sastoje se od niza veoma sličnih vegetabilnih vitica s listovima, cvjetova ruža, akantusovih listova, košarica s cvijećem, rogova obilja, nekoliko ptica, anđeoskih glavica i školjaka.

Za usporedbu s vegetabilnim ukrasima koji prekrivaju zidove i svodove stubišta u Varaždinu, na osnovi kojih je moguća komparacija, najbolje služe one dekoracije koje se nalaze na zidovima i svodu svetišta ruške crkve, te one koje krasi prve bočne kapelice. Biljne vitice i cvjetovi koje nalazimo u svetištu crkve u Rušama veoma su nalik onima na zidovima, a one u pokrajnjim kapelama istovjetne su s onima koje okružuju dva medaljona na stajalištu stubišta nekadašnjeg varaždinskog isusovačkog kolegija. Oblikom su gotovo jednaki veliki cvjetovi s mnoštvom latica na spoju susvodnica svetišta u Rušama i onog na stajalištu varaždinskog stubišta. Jednako se u Rušama i u Varaždinu javlja gotovo istovjetan oblik školjke.

Nadalje za usporedbu služe štukature nježnih vegetabilnih formi na zidovima i svodovima nekadašnjeg isusovačkog kolegija¹² i u kapeli svetog Križa u župnoj crkvi svetog Nikole u Judenburgu u Štajerskoj. U oba primjera radi se o fino oblikovanim reljefnim viticama vinove loze s lišćem. Organizacija prostora stubišta nekadašnjeg isusovačkog kolegija u Judenburgu, na čijim se zidovima nalaze također po obliku gotovo jednaki, ali prazni medaljoni, u potpunosti je jednaka varaždinskom. Fino modelirane vitice s lišćem vinove loze prekrivaju zidove i svodove obojene ružičasto, jednako kao i u Varaždinu i u Rušama. Dekoracije u kapeli svetog Križa u judenburškoj župnoj crkvi u potpunosti su iste kao i one što uokviruju bočne medaljone na stajalištu stubišta u Varaždinu. Ističu se bjelinom na žutoj podlozi.

Iz arhivskih dokumenata saznajemo da je crkvu svete Marije u Rušama štukom ukrasio štajerski umjetnik Peter Zaar. Ime mu se navodi i kao Pietro Zar. Zahr, Zaro. S više ili manje sigurnosti mogu mu se pripisati radovi u nekoliko crkvenih i svjetovnih građevina u Štajerskoj. Do sada nije poznato gdje je i kada rođen. Umro je u Grazu 1726. godine. Način na koji mu se u nekim dokumentima piše ime navodi da je bio talijanskog porijekla kao što je bila i većina štajerskih štukatera koji su u austrijske zemlje došli iz sjeverne Italije. Zna se da je 1695. godine bio pomoćnik u štukaterskoj radionici Johanna Antuna Therugya. Godine 1717. naveden je kao član umjetničkog bratstva svetog Franje od Paule, zaštitnika emigranata i pustinjaka, koje je osnovano 1710. godine.¹³ Među članovima tog bratstva bili su i istaknuti pripadnici plemstva među kojima i kralj Karlo VI, princeza Marija Terezija, grofovi Atems, Jacomini, Stubenberg, Trautmansdorf, Leslie i drugi. U pregrađu Graza je spomenuto bratstvo u vremenu od 1722. do 1725. godine sagradilo bratovštinsku crkvu svetog Franje od Paule¹⁴, a među umjetnicima koji su je ukrasili bio je i Peter Zaar, što se može zaključiti i po njegovom članstvu u bratstvu i po usporedbama nekih štukatura iz te

crkve s radovima koji mu se na drugim mjestima opravdano pripisuju. Kao Zaarov rad navode se štukature na svodu pokrajnje kapele u crkvi svetog Leonarda u Grazu¹⁵ i na svodu dvorske kapelice u Poppendorfu koje su nastale oko 1720. godine.

Velika je vjerojatnost da je Zaar dvadesetih godina 18. stoljeća izradio i štukature na svodovima dviju prostorija drugog kata ptujskog grada. U nekadašnjoj blagovaonici i u njoj susjednoj prostoriji nalaze se štukature istih oblika kakve susrećemo i na njegovim drugim radovima. Isti motiv vinove loze uokviruje grb plemićke obitelji Leslie i Lichstenstein na svodu blagovaonice koji krasi i iste školjke koje poznajemo iz Marijine crkve u Rušama i varaždinskog isusovačkog kolegija.

Istovremeno je u Hrvatskoj djelovao drugi istaknuti štukater Anton Joseph Quadrio, štajerski umjetnik iz Maribora, rodom iz talijanske obitelji čiji su se članovi kroz više generacija bavili izradom štukatura. U Varaždinu je radio 1716. i 1717. godine za varaždinske franjevce u kapeli svetog Antuna Padovanskog u crkvi svetog Ivana Krstitelja i vjerojatno i u kapeli Majke Božje Škapularske u istoj crkvi. Pripisuju mu se štukature u kapeli svetog Franje Ksaverskog u crkvi varaždinskih isusovaca. Stoga se može također pretpostaviti da je on izradio dekoracije na stubištu nekadašnjeg isusovačkog kolegija.

Quadrio je član umjetničke obitelji čiji su neki pripadnici tijekom vremena emigrirali iz sjeverne Italije u susjedne austrijske zemlje i u njemačke pokrajine gdje su se pomalo germanizirali. Spominje se po prvi put u Mariboru 1713.¹⁶ godine kad je u matičnim knjigama zapisano da mu se je rodio sin, te godine 1720. uz rođenje drugog sina. Nakon 1729. godine nema o Quadrijevoj obitelji pisanih tragova u Mariboru.

O mogućnosti da je Quadrio radio dekoracije na stubištu nekadašnjeg isusovačkog kolegija u Varaždinu govori neposredna blizina štukatura u kapeli svetog Franje Ksaverskog u isusovačkoj crkvi Uznesenja Marijinog koja je sastavni dio samostanskog kompleksa. Ukrasi te kapele upravo se njemu pripisuju¹⁷, a nastali su 1711. godine zaslugom grofa Gabrijele Erdoedya koji je dao novac za njeno ukrašavanje. Quadrio je godine 1716. u varaždinskoj franjevačkoj crkvi započeo štukom ukrašavati kapelu svetog Antuna Padovanskog koju je i završio iste godine. O tom je poslu u franjevačkom samostanu sačuvan ugovor kojim je uglavljeno da će umjetnik za ukrašavanje dviju kapela dobiti 154 forinte.¹⁸

U sjevernoj Hrvatskoj sigurni su i signirani njegovi radovi u grobnoj kapeli obitelji Patačić u pavlinskoj crkvi Uznesenja Marijinog u Lepoglavi iz 1718. godine¹⁹ i štukature na svodu isusovačke crkve svete Katarine u Zagrebu iz 1721. godine.²⁰ Još mu se pripisuju radovi u zavjetnoj kapelici u crkvi svetih Triju kraljeva u Kominu pokraj Zeline iz 1710. godine, knjižnici pavlinskog samostana u Lepoglavi iz iste godine, u crkvi svete Marije u Mariji Bistrici koje su uništene nakon potresa 1880. godine, te štukature u kapeli svetog Antuna Padovanskog u Cerju Tužnom. Njegovim radom smatraju se i ukrasi u isusovačkom ljetnikovcu u Vinici koji su propali.²¹

Dokumentirani radovi Antona Josepha Quadria u Varaždinu, Lepoglavi i Varaždinu govore o veoma kvalitetnom majstoru. Kao i kad drugih umjetnika i kod njega nalazimo široku lepezu raznovrsnih figuralnih i vegetabilnih ukrasa koji se redaju u složenim kompozicijama u veoma skladnim odnosima. Njegove radove odlikuje fina modelacija, brižljiva obrada ploha i dotjeranost detalja. Poput ostalih štukatera

Quadrio radi brojne anđelčiće, kerubine i orlove, školjke, akantusove listove, vijence voća i lišća, spletove vitica vinove loze, cvjetove ruža, suncokrete i rogove obilja.

Postoje značajne indicije i da je Peter Zaar radio štukature na stubištu isusovačkog kolegija u Varaždinu, kao što je logično da ih je možda radio majstor Quadrio čiji su ukrasi dokumentirani u crkvama u Varaždinu i u Lepoglavi. Peter Zaar je po svemu sudeći bio cijenjen umjetnik koji je radio za značajne naručitelje. Bio je član uvaženog bratstva u kojem su još bili štukateri Alberto Comesina, Carlo Frederica i Pietro Angeli Formentini, Carlo Francesco Casagrande i Johann Cajetan Androy.²² Njemu u prilog govori velika sličnost oblika koji se javljaju na zidovima i svodovima stubišta u Varaždinu i onih koji se nalaze u objektima gdje je Zaar dokumentirano radio, posebice u crkvi svete Marije u Rušama. Nadalje je to podatak da je on radio i za štajerske isusovce u judenburškom isusovačkom kolegiju i u ljetnoj rezidenciji gradačkih isusovaca u dvorcu Herbersdorf. Osažuje to i njegovo članstvo u bratstvu svetog Franje od Paule koje su činili i brojni plemići iz značajnih štajerskih feudalnih obitelji, a čiji su predšasnici i oni sami vršili dogovorne službe u slovenskoj Štajerskoj, Hrvatskoj i samom Varaždinu. To su grofovi Trautmansdorf, Leslie i Atems. Oni su vrlo vjerojatno mogli utjecati da Peter Zaar, koji je poput njih član bratstva, dobije poslove na objektima koji su njihovo vlasništvo, ili u gradovima i mjestima u kojima oni imaju društvenog i političkog utjecaja.

Jednako tako, iako je teško sa sigurnošću to utvrditi, mogao je štukature u isusovačkom kolegiju u Varaždinu izraditi Anton Joseph Quadrio. Morfološke i stilske karakteristike ukrasa stubišta govore u prilog i njemu. Ipak, unatoč logici da je možda isti majstor radio unutar istog kompleksa, Quadrijeve forme su mnogo čvršće i masivnije od onih laganih oblika koji krase varaždinski samostan. Njegove su forme mesnatije i s manje elegancije. Stoga bismo se prikonili mišljenju da su te štukature Zaarov rad nastao početkom drugog desetljeća 18. stoljeća.

Zbog pomanjkanja i neistraženosti arhivske građe veoma je teško sa sigurnošću utvrditi imena autora i ostalih štukatura koje su u 17. i 18. stoljeću nastale na tlu sjevero-zapadne Hrvatske. Često su one tako slične da je veoma otežano razlikovati rad pojedinog umjetnika. U sjevernoj Hrvatskoj i Sloveniji nalazi se još velik broj objekata koje krase štukatura veoma slične, ili gotovo jednake po morfološkim i stilskim obilježjima. Do njihovog otežanog razlikovanja dolazi i stoga što su se majstori često služili istim predlošcima i kalupima koje su vjerojatno i posuđivali jedni od drugih. Poteškoće u razlikovanju nastaju i zbog toga što su sve štukature naknadno više puta obijeljene, pa su se izgubile prvotne linije i detalji koji više nisu posve prepoznatljivi. Skidanjem slojeva bjelila doći će u mnogim slučajevima do pomaka u spoznajama, a vjerojatno i do novih atribucija. Daljnja istraživanja u samim objektima, nakon restauratorskih zahvata, te proučavanje arhivalija iz kojih će se vidjeti povezanost majstora s mogućim naručiocima, te njihova cehovska povezanost, bacit će više svjetla na postojeće probleme stilskog razvoja štukatura u sjevernoj Hrvatskoj i njihovih najbližih mogućih uzora u Sloveniji i Štajerskoj.

Bilješke:

1. Radove na obnovi i zaštiti štuko dekoracija stubišta nekadašnjeg isusovačkog kolegija u Varaždinu izvela je 1986. godine grupa restauratora pod vodstvom akademskog

- kipara Hame Čavrka. Investitor obnove bio je Fakultet organizacije i informatike Varaždin koji je sadašnji vlasnik zgrade.
2. Coll. Var. XXVI, rasc. 7. br. 38, Arhiv Hrvatske, Zagreb
 3. Ilijanić Mira (1977) Prilog istraživanju povijesti nastanka zgrade Fakulteta organizacije i informatike Varaždin, Zbornik radova fakulteta organizacije i informatike Varaždin Sveučilišta u Zagrebu, 295 - 309, Varaždin
 4. Isto
 5. Vanino Miroslav (1987) Isusovci i hrvatski narod II., 325 - 491, Zagreb
 6. Ilijanić Mira (1977) Prilog istraživanju povijesti nastanka zgrade Fakulteta organizacije i informatike Varaždin, Zbornik radova Fakulteta organizacije i informatike Varaždin Sveučilišta u Zagrebu, 295 - 309, Varaždin
 7. Vanino Miroslav (1987) Isusovci i hrvatski narod II., 340, Zagreb
 8. Badurina Anđelko (1979) Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, 242, Zagreb
 9. Ilijanić Mira (1977) Prilog istraživanju povijesti nastanka zgrade Fakulteta organizacije i informatike Varaždin, Zbornik radova Fakulteta organizacije i informatike Varaždin Sveučilišta u Zagrebu, 295 - 309, Varaždin
 10. Lumnitzer Anedore (1958) Grazer Stuckdekorationen des 18. Jahrhunderts, doktorska dizertacija, Graz, Weinerrother Josephine (1952) Steierische Innendekorationen von den Deckengestaltungen Italienische Stukateuere in 16. Jahrhunderts, doktorska dizertacija, Graz
 11. Enciklopedija likovnih umjetnosti (1966) Zagreb, 144
 12. Dehio (1982) Handbuch Steiermark, priredili Kurt Woisetschlaeger i Peter Krenn, Wien
 13. Hagenbarth Hans (1986) Die Confraternitaet zum Hl. Franz von Paula und der Bau der Welschen Kirche u Die Welsche Kirche am Gries (Hrsg. Franz Robert Pergler) 20 - 41, Graz
 14. Isto
 15. Dehio (1956) - Handbuch Steiermark, 82, Wien
 16. Vrišer Sergej (1957) Mariborski baročni kiparji, Zbornik za umetnostno zgodovino, letnik IV. 20, Ljubljana
 17. Narošić Vjekoslav (1949) Povijest župe Marija Bistrica, 19, tipkopolis u župnom uredu Marija Bistrica
 18. Cvekan Paškal (1978) Djelovanje franjevacu u Varaždinu, 82 Varaždin
 19. Szabo Gjuro (1919) Spomenici kotara Ivanec, 20, Zagreb
 20. Jiroušek Željko (1936) Jutarnji list, 17, Zagreb
 21. Agghazy Maria (1967) Steierische Beziehungen der Ungarnlaendischen Barockkunst, Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungarice, Tomus XIII, Fasciculus 4, 317, Budapest
 22. Hagenbarth Hans (1986) Die Confraternitaet zum Hl. Franz von Paula und der Bau der Welschen Kirche u Die Welsche Kirche am gries (Hrsg. Franz Robert Pergler) 20 41, Graz